

JEDINSTVO EUROPE I MARKO MARULIĆ

Mladen Parlov

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
821.124(497.5).09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Mladen Parlov
Katolički bogoslovni fakultet
S p l i t
mparlov@kbf-st.hr

0. Uvod

U poruci upućenoj sudionicima znanstvenog skupa o Maruliću održanog u Rimu u rujnu 1998., papa Ivan Pavao II. izrazio je zadovoljstvo što se u osvit trećeg tisućljeća potiče novi kršćanski humanizam. U vremenu sve manjeg značenja, da ne kažemo nestajanja kršćanske kulture iz javnog života suvremene Europe, Sveti je Otac sve pozvao na otkrivanje Marka Marulića, »plemenitog lika eklektičke osobnosti, svjedoka duboke i istinske duhovnosti« kako bi se time pomoglo obnovi i učvršćenju zauzimanja »za obnovu evangelizacije kulture u sadašnjem društvu«.¹ Za Svetu Stolicu Marulić se predstavlja kao istinska paradigma čovjeka kulture za Europu trećeg tisućljeća, budući da se je pokazao kao onaj koji je predložio i u vlastiti život ugradio kulturalnu kreativnost obilježenu evanđeljem.

Održavanje rimskoga i splitskog dijela znanstvenog skupa posvećenog splitskom humanistu dijelom se je poklapalo s održavanjem biskupske sinode za Crkvu u Europi. Plod zasjedanja biskupske sinode za Europu jest dokument Ivana Pavla II., *Ecclesia in Europa*, postsinodalna pobudnica o Crkvi u Europi (Rim, 2003.). Riječ je o programatskom dokumentu koji u šest poglavlja govori o Isusu Kristu kao nadi Europe, a u konačnici dokument je poziv Europi da otkrije svoje kršćanske korijene, tj. da se vrati samoj sebi.

---

¹ Navod preuzet iz: P. I a c o b o n e, »Intervento conclusivo al convegno: 'Marco Marulić poeta croato e umanista cattolico: una proposta per l'Europa del terzo millennio«, u: *Colloquia Maruliana* IX, str. 486.

U ovom našem izlaganju želimo poći upravo s tog stajališta, naime, progovoriti o povijesti Europe, o njezinim kršćanskim korijenima, o njezinu značenju za svjetsku civilizaciju te potom vidjeti kako je Marulić doživljavao Europu svojeg vremena te ima li njegova poruka kakvo značenje za nas danas. Naše se izlaganje u biti nastavlja na zanimljivo izlaganje koje je na skupu iz 2005. održao mr. B. Jozić.²

1. Povijest Europe

Što je Europa? Gdje počinje, a gdje završava? Ta naizgled jednostavna i obična pitanja tek što ih se postavi, postaju problematična. Primjerice, zemljopisno se možemo pitati gdje nestaju granice Europe na jugu naroda i država nastalih raspadom Sovjetskog Saveza, ili, koji otoci na Atlantiku pripadaju Europi, a koji ne. Zašto se Sibir ne ubraja u europsko područje, ako u njemu žive stanovnici čiji je način mišljenja i življenja posve europski? Iz ovih pitanja postaje jasno da je Europa tek drugotno zemljopisni pojam te da je valja promatrati s drugoga gledišta, naime kulturalnoga i povijesnog. Za istinsko razumijevanje Europe nužno je, smatra engleski povjesničar Christopher Dawson, »znatno više pozornosti posvetiti proučavanju vjerskoga razvitka jer je upravo u vjeri Europa pronašla svoj izvorni temelj jedinstva«. ³ Kako se dakle razvija Europa te koliki je doprinos u oblikovanju Europe pružilo kršćanstvo?

U govoru o postanku Europe valja se vratiti na njezine grčke korijene. Čini se da je povjesničar Herodot prvi koji poznaje Europu kao zemljopisni pojam, razlikujući je od Azije, u kojoj žive barbarski narodi.⁴ Grci su se doživljavali superiornijima u odnosu na druge narode. Razvojem svojih *polis*a, gradova-država, anticipirali su buduću europsku republikansku tendenciju, za razliku od azijskog despotizma. Tristotinjak godina, do 63., kad su Rimljani pokorili Malu Aziju, Europa je bila ograničena na svoju kolijevku, na Heladu. Grčke države i Rimsko Carstvo oblikovali su kontinent koji je postao temelj kasnije Europe, ali s potpuno drugačijim granicama. Naime, Rimsko je Carstvo obuhvaćalo područja oko Sredozemlja koja su, zahvaljujući sustavu rimskih cesta, trgovini, kulturnim vezama i zajedničkom političkom sustavu, tvorila kontinent.⁵ Tek je prodor islama u

² Usp. B. J o z i ć, »Vizija ujedinjene Europe u pripadnika splitskoga humanističkog kruga«, u: *Colloquia Maruliana* XV (2006), str. 199-208.

³ Ch. D a w s o n, *Razumijevanje Europe*, Verbum, Split 2002, str. 22; usp. također E. M o r i n, *Kako misliti Europu*, Svjetlost, Sarajevo 1989.

⁴ Usp. E. R o t a, »Europa. II. Storia«, u: *Enciclopedia cattolica* V, Ente per l'Enciclopedia cattolica e per il Libro cattolico, Città del Vaticano 1950, stup. 820.

⁵ Dawson piše da je »rimski duh u zapadnoj Europi izgradio civilizirano društvo koje, unatoč promjenama do kojih je došlo u kasnijim stoljećima, postoji i dan-danas, barem u Italiji, Galiji i Španjolskoj. To društveno uređenje omogućilo je prijenos i širenje helenske kulture... Posljednja usluga koju je Rimsko Carstvo učinilo razvitku zapadne kulture sadržana je u polaganju socioloških i pravnih temelja za novu vjersku zajednicu koja je imala svoju crkvenu hijerarhiju i svoje kanonsko pravo« (n. dj., str. 39).

sedmome stoljeću i početkom osmog rascijepio jedinstveno područje Sredozemlja na dva područja i na tri kontinenta: kršćansku Europu, muslimansku Afriku i Aziju.

Na zalazu Zapadnoga Rimskog Carstva na pozornicu povijesti stupa novi čimbenik koji će odrediti budućnost Europe, naime kršćanstvo. U početku progonojeno, potom tolerirano, kršćanstvo će napokon postati dominantna religija Rimskog Carstva, kojoj će pripasti uloga vodstva u moralnom i društvenom životu. Rimski carevi napuštaju naslov vrhovnog svećenika, koji prelazi na rimskog biskupa, kojem se postupno priznaje primat nad drugim biskupima, a glavni grad Carstva postaje središte kršćanstva. Carstvo se postupno raspada, a Crkva sve više organizira. Pred naletima novih, barbarskih naroda sa sjevera ruši se rimska civilizacija, a Crkva tim narodima ide ususret, nudeći im kršćanstvo te time iznova uspostavlja jedinstvo nove Europe, Europe novih mladih naroda. Crkva je osiguravala kontinuitet sa starim, rimskim poretkom, budući da je u sebi asimilirala konstitutivne elemente tog poretka te ih je prenosila novim narodima Europe. Rimske vrline, pragmatični smisao, organizacijski genij, aktivnost, umijeće upravljanja ljudima dobivaju novi cilj, služenje Kraljevstvu Božjem na zemlji, a time postaju snaga koja će voditi sve većem jedinstvu Europe. Tako se na zalazu Rimskog Carstva Crkva predstavlja kao jedina uistinu europska stvarnost, jedinstvena po jeziku koji govori (pri čemu ne treba zaboraviti da je uz latinski u raširenoj uporabi bio i grčki) i kojem poučava nove narode, tako da i sam jezik igra ulogu ujedinjenja europskih naroda koji tvore *christianitas* ili *universitas ecclesiae*.⁶

Kontinuitet koji je osigurala Crkva postao je i svjesni politički cilj kad je koncem 8. st., pod vodstvom Karla Velikog, dovršen proces utvrđivanja novog povijesnog identiteta. Tu se iznova, u novom značenju, pojavljuje drevno ime Europe: »Tom se riječju sada označavalo kraljevstvo Karla Velikog i njome je nova zajednica država ujedno izražavala svijest kontinuiteta i novosti kojom se predstavljala kao prava snaga budućnosti jer se u njoj vidio kontinuitet s dotadašnjom poviješću svijeta koja je u konačnici usidrena u onome što ostaje zauvijek.«⁷ Uspostava Franačkog Kraljevstva kao nikada neugašenoga i sada obnovljenoga Rimskoga Carstva znači zapravo odlučujući korak prema onome što mi danas nazivamo Europom. Iz karolinške jezgre zapadna se je kultura, tijekom naredna tri-četiri stoljeća, počela širiti u svim pravcima, pretvorivši tako Europu u središte svjetske kulture koja je svojim stvaralaštvom nadvisivala druge tada postojeće kulture. Tu je kulturu, smatra Ch. Dawson, nadahnjivalo karolinško »shvaćanje kršćanstva koje je u njemu vidjelo društveno jedinstvo, zajednicu kršćanskih naroda koja je istodobno obuhvaćala i nadilazila niže stvarnosti naroda, kraljevstva i grada. No, ovo shvaćanje više nije svoj glavni izraz nalazilo u univerzalnom carstvu, već u univerzalnom uređenju Crkve... Umjesto cara, glava kršćanskoga svijeta i vladar kršćanskih naroda postao je papa.«⁸

⁶ Usp. E. R o t a, n. dj., stup. 821-823.

⁷ J. R a t z i n g e r, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Verbum, Split 2005, str. 13.

⁸ Ch. D a w s o n, n. dj., str. 42.

Ako se nastanak karolinškog kraljevstva te nastavak Rimskoga Carstva u Bizantu i njegova misija među slavenskim narodima mogu smatrati istinskim temeljima današnjeg kontinenta Europe, početak modernoga doba donio je dramatične promjene za obje Europe. Riječ je o promjenama koje su pogodile samu bit Europe, ali su istodobno pogodile i njezine zemljopisne okvire. Naime, 1453. Turci su osvojili Carigrad te je time *europska kultura* Bizanta došla svome kraju. Posljedica tih promjena bilo je premještanje žarišta svjetske kulture prema Zapadu. Umjesto Grčke, najnaprednije europske zemlje u umjetnosti, obrazovanju i ekonomskom razvoju, vodeći je položaj preuzela Italija. Ipak, padom Carigrada nije posve nestala bizantska baština. U Moskvi, trećem Rimu, uspostavlja se vlastiti patrijarhat te se na temelju ideje prenošenja carstva Rusija predstavlja kao preobraženo Sveto Carstvo, kao vlastiti oblik Europe koji ipak ostaje sjedinjen sa Zapadom te je sve više na nj usmjeren.⁹

Napredovanje zapadne kulture u kasnom srednjem vijeku nepovoljno se odrazilo na jedinstvo srednjovjekovne karolinške kulture, utemeljene na savezu papinstva s pokretima obnove u Njemačkoj i Francuskoj. Naime, preporod mediteranske kulture razdvojio je Sjever i Jug Europe tako da je obnoviteljski duh, koji je na Sjeveru bio iznimno snažan, umjesto da bude saveznik papinstva, postao njegov neprijatelj, a samo papinstvo se je previše talijaniziralo, istodobno postajući glavni zaštitnik nove humanističke kulture. Velik dio germanskog svijeta odvaja se od Rima. Teokratsko jedinstvo srednjovjekovnoga kršćanstva se je raspalo, a Europa uskoro postaje zajednica suverenih država u kojima je svjetovna kneževska vlast ukinula ili barem oštro ograničila duhovnu vlast univerzalne Crkve.¹⁰

2. Marulić i Europa

Marulić živi u vrijeme kada se dotadašnji kršćanski univerzum počinje ubrzano raspadati, ne samo na latinsko-katolički jug i germansko-protestantski sjever nego se unutar prevladavajuće kršćanske kulture njegova vremena čuju glasovi koji negiraju kršćanstvu pravo na konačnu i mjerodavnu riječ o sudbini čovjeka i svijeta općenito. U Marku Maruliću, hrvatskom pjesniku i katoličkom europskom humanistu, skladno su susreću utjecaji i sadržaji koji tvore europski identitet. On sam je plod usvajanja grčko-rimske klasične kulture, s jedne strane, te kršćanske poruke, s druge. Oboje je, naravno, ucijepljeno u konkretno čovječstvo Marulića, Splitsanina, umjetnika, pjesnika, pisca, zauzeta čovjeka koji pripada Europi kao

⁹ Usp. J. R a t z i n g e r, n. dj., str. 16-17.

¹⁰ Dawson smatra da je »s vjerskog stajališta, gubitak kršćanskog jedinstva bio tragedija od koje se kršćanstvo nikada nije oporavilo. No taj gubitak nije značio kraj jedinstva europske kulture jer je utjecaj nove humanističke kulture, koji se krajem petnaestoga i tijekom šesnaestog stoljeća iz Italije proširio i u druge dijelove Europe, uspostavilo intelektualno i umjetničko jedinstvo između dviju polovica podijeljenoga kršćanstva i među suverenim državama i narodima Europe« (n. dj., str. 44).

pripadnik hrvatskoga naroda i svoga Splita. Njegovo europejstvo nije potrebno posebno dokazivati jer ga najbolje posvjedočuje široka recepcija njegovih spisa.¹¹ Marulić je stoga mikropovijest europske kulture nastale na kristijaniziranim klasičnim korijenima uraslama u nacionalno biće pojedinog europskog naroda.

Odnos Marulića prema Europi moguće je promatrati s različitih točaka gledišta, kako su to, primjerice, već učinili B. Jozić, akademik Tomasović, D. Novaković, Ch. Béné i drugi. Budući da je Marulić, kako rekoh, mikropovijest europskoga kulturnog identiteta, čini mi se da se njegov odnos prema Europi može sažeti u tri kratke teze, koje su, naravno, tek panoramski pogled na taj odnos: 1) Marulić je ostvario ideal europske kulture ostvarivši skladnu ravnotežu između nacionalnoga i europskog; 2) Marulić je obogatio europsku kulturu posredstvom inkulturacije evanđelja; 3) Marulić je primjer uspješne i plodonosne evangelizacije kulture.

2.1. Skladna ravnoteža između europskoga i nacionalnog

Akademik Tomasović je zabilježio kako je već pedesetih godina prošlog stoljeća hrvatski pjesnik izagnanik Viktor Vida napisao da je Marulić »proizvod svoga kraja i europskog humanizma. On je najsretnija simbioza hrvatstva i latinitas-a«.¹² Marulić pripada Europi, duhovno, civilizacijski, svjetonazorski. Pozornim okom

---

¹¹ Samu riječ Europa, u značenju kontinenta, Marulić rijetko, tek tri puta, spominje u svojim spisima. U spisu *O Kristovu posljednjem sudu* Marulić se žali da eto »nije dovoljno što ih nevjernici napadaju, već se međusobno bore i sijeku mačevima – narod protiv naroda, kraljevstvo protiv kraljevstva. Jer, evo, u naše je vrijeme pobijeno toliko Francuza, Španjolaca i Talijana, poklano toliko hrabrih ljudi, da bi bilo dovoljno da se muhamedanci protjeraju iz Europe i Azije« (*Latinska manja djela I*, Književni krug, Split 1992, str. 166). Dva puta, pak, Europu spominje u *Multa et varia*, i to jednom navodeći Sabellica: *Boristenes post Histrum omnium Europae fluiorum maximus* (I, 86); drugi put kratko komentirajući redak proroka Zaharije (6, 8): *Ecce qui egrediuntur in terram aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra aquilonis, id est Romae uel in Europa* (I, 348; Marulić izvornom retku dodaje tumačenje: *id est Romae uel in Europa*). Ostali spomeni Europe odnose se na feničku kraljevnu Europu koju je Jupiter zaveo.

¹² M. T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul. Monografija*, Erasmus Naklada, Književni krug Split - *Marulianum*, ZAZNOK, Split - Zagreb 1999, str. 268; Pred osporavanjem Marulićeve pripadnosti renesansi i humanizmu (Krlježa, Vodnik, a i neki drugi) M. Tomasović ističe Marulićevo europejstvo, i to s nekoliko razloga: Marulić je europski humanist po reinterpretaciji biblijsko-vergilijanskog epa, a njegova je *Davidijada* spomenik europske humanističke poezije; Marulić pripada kulturno-civilizacijskom krugu Zapadne Europe, tj. zapadnog kršćanstva, obilježenog dubokim proživljavanjem Svetoga pisma i Crkve; po svojoj višestrukoj umjetničkoj težnji i građanskoj zauzetosti Marulić pripada humanističkom krugu svoga vremena; Marulić je Europejac i kad piše na svome 'harvackom jaziku', čime pridonosi rađanju moderne Europe kroz njezine nacije; Marulić je trojezični pisac, što je jedan od *znakova vremena (signum temporis)* humanističko-renesansne literature) (usp. I s t i, »Marulić i europejstvo«, u: *Colloquia Maruliana VI* (1997), str. 205-210).

prati što se događa u Europi (izbori papa, vjerski, nacionalni i lokalni sukobi i ratovi itd.), prijateljuje i dopisuje se s uglednim i slavnim muževima svoga vremena; divi se spisima Erazma, svojim djelima želi sudjelovati u kulturnom životu Europe kojoj pripada. Nezaboravni Charles Béné na sljedeći način sažima Marulićevo europejstvo: »Taj naime Hrvat s više razloga zaslužuje pridjevok Europljanina. Europljanin bijaše on po svojem obrazovanju... po svojoj kulturi, koja se napaja na klasicima i na Bibliji, napokon po svojem vjerskom profilu, što ga je obilježila ona duhovna obnova, potekla iz Nizozemske i iz porajnskoga područja – *Devotio moderna* – koja će obilježiti i Erazmovo djelo.«¹³ Marulić voli Europu te je baš stoga duboko razočaran neslogom koja u njoj vlada. U njegovo vrijeme Europa se raspada politički, vjerski i kulturalno. On, primjerice, u Poslanici papi Hadrijanu VI., upozorava na metafizičke korijene Europe, tj. na njezino jedinstvo i zajedništvo koje svoj izvor ima u kršćanskoj vjeri, u konačnici u Isusu Kristu. Marulić zaziva jedinstvo Europe pred nadirućom opasnošću s Istoka, no činjenica je da će nehotice svojim djelima sudjelovati u podjeli zapadnoga kršćanstva, jer će u vjerske podjele biti uvučena i njegova djela koja će, primjerice u Francuskoj, služiti za pobijanje nevjernika, kako je zapisao jedan od prevoditelja *Institucije* na francuski.¹⁴ U početku su njegova djela prihvaćali i protestanti, a katolici će ih potom vidjeti kao izvrsno sredstvo u borbi protiv protestanata.

S obzirom na nacionalno Marulić je u svome europejstvu daleko od onoga što danas doživljavamo kod jednog dijela hrvatskih intelektualaca, koji s prijezirom, da ne kažem mržnjom, pišu i govore protiv svega što je hrvatsko. Premda živi u svijetu koji je kulturalno bio daleko jedinstveniji nego je to današnja Europa, Marulić ne zaboravlja svoje hrvatske korijene. Strepí nad sudbinom sjeverne Hrvatske, žaleći nad porazom hrvatske vojske i pogibijom hrvatskih vojnika, a nadasve je Hrvat kad se odlučuje pisati na svome 'jaziku harvackom'. Svjestan je temeljnog značenja 'Judite' po kojoj će hrvatski jezik imati svoga Dantea. Po Marku Maruliću, europskom humanistu svjesnom svoje nacionalne pripadnosti, hrvatski postaje jezik europske književnosti. Na tom će jeziku Marul ispjevati brojne stihove, na njega će prevoditi svetopisamske retke i onodobne duhovne uspješnice te će na tom svom, materinjem, hrvatskom jeziku izražavati sebe i svoju strepnju nad sudbinom naroda kojem pripada.

---

¹³ Navod preuzet iz: M. T o m a s o v i ć, n. dj., str. 269. Inače, zaslužni Charles Béné je u raznim svojim radovima istražio Marulićevo prisutnost i utjecaj na razne europske uglednike (usp. Ch. B é n é, *Études Maruliennes. Le rayonnement européen de l'oeuvre de Marc Marule de Split*, Erasmus Naklada - Književni krug Split - *Marulianum*, Zagreb-Split 1998.

¹⁴ Riječ je o Paulu du Montu i prijevodu *Institucije* iz 1585. god. (usp. M. T o m a s o v i ć, n. dj., str. 74).

2.2. Vjera kao kultura ili inkulturacija evanđelja

Prije nego pogledamo na koji način Marulić predlaže kršćansku vjeru kao kulturu, možda ne će biti suvišno upitati se što je zapravo kultura, a što je vjera.

Kultura je postala jedna od najčešćih riječi u govoru suvremenog čovjeka te je poprimila gotovo mitsko značenje, kakvo je, primjerice, prije nekog vremena imala riječ napredak. Problem je u tome što se nije lako složiti što je to kultura, jer danas gotovo svatko ima vlastito poimanje kulture i njezine uloge u suvremenom društvenom životu. Bez šireg izlaganja brojnih značenja pojma kulture, samo ćemo kratko ukazati na njezina temeljna značenja i odrednice.

U antičkoj klasiци kulturu se shvaća kao kultiviranje/odgajanje čovjeka u nutarnjem životu (Ciceron i Horacije govore o kulturi duše), a ta se kultura ostvaruje posredstvom apsolutnih vrijednosti, tj. posredstvom istinitog, dobrog, pravednog i lijepog.¹⁵ Samo istina, pravednost, dobrotu i ljepotu mogu istinski nahraniti čovjeka, pomoći mu da raste i razvija se. Kultura je svojstvena čovjeku koji upravo po kulturi postaje čovječniji, više ono što treba biti.¹⁶ To se kultiviranje čovjeka shvaća i kao 'paideia', tj. cjeloviti odgoj čovjeka u njegovoj prvoj dobi, ali se tu ne zaustavlja, nego se proteže kroz čitav život. Kulturu se potom shvaća ne samo kao kultiviranje čovjeka nego i kao plod tog procesa, odnosno kao duhovnu baštinu kojom je obdarena neka osoba. Ta je stečena baština prepoznata u intelektualnim, moralnim i estetskim vrijednostima pojedine osobe. Svakako, naglasak je na osobnom životu pojedinca i njegovoj kulturi. Jačanjem nacija i država pojam kulture poprima društveno značenje, tako da se govori o kulturi jedne zemlje, nacije, ljudske zajednice itd. Prijenosnici te kulture su škola, sredstva komunikacije, razni umjetnički izričaji i sadržaji itd.¹⁷

Odgovorili smo na pitanje što je kultura. No, što je vjera? Objava nam kaže da je vjera odgovor te da se može shvatiti samo u odnosu prema Božjem spasi-

---

¹⁵ J. Ratzinger piše da kultura, u klasičnom smislu, »uključuje prekoračenje onoga što je vidljivo, što se pojavljuje, prekoračenje u smjeru pravih temelja, te je u tome smislu u svojoj jezgri otvaranje vrata prema onome što je božansko... s time je povezano i ono drugo, naime da u njoj pojedinac prekoračuje samoga sebe te otkriva kako je zajedno s drugima nošen u jednom većem zajedničarskom subjektu čije si spoznaje on može takoreći posuditi te ih onda sa svoje strane dalje nositi i razvijati« (*Vjera-Istina-Tolerancija*, n. dj., str. 53).

¹⁶ Drugi vatikanski sabor uči da je »vlastitost same ljudske osobe da jedino putem kulture, to jest njegovanjem prirodnih dobara i vrijednosti, dođe do prave i potpune čovječnosti« (*Gaudium et spes*, 53, u: Drugi vatikanski sabor, *Dokumenti*, KS, Zagreb 1986).

¹⁷ Usp. V. S a n t o l i, »Cultura. La storia della cultura«, u: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti* XII, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1950, str. 102-103; »Kultura«, u: *Hrvatska enciklopedija* 6, Leksikografski zavod 'Miroslav Krleža', Zagreb 2004., str. 338-339. Za Ratzingera je kultura ono što jest upravo po svojoj društvenoj dimenziji buduću da je ona sama »povijesno izraslo obilježje neke zajednice koje izražava spoznaje i vrednovanja što uobličuje život dotične zajednice« (*Vjera-Istina-Tolerancija*, n. dj., str. 53).

teljskom zahvatu u ljudsku povijest. Vjerovati znači prihvatiti Boga koji dolazi ususret čovjeku te poziva čovjeka na partnerstvo, na udioništvo u onom bogatstvu života koje je vlastito samo Bogu, kao izvoru svega i savršenstvu kojem ništa ne nedostaje. Bog je sve – sav se dariva te od čovjeka očekuje cjeloviti odgovor. U činu vjere trebao bi se čitav čovjek – razum, volja, osjećaji, mentalitet, kultura, život – otvoriti Bogu koji se dariva u Isusu Kristu. Primajući u svoj život Boga postala čovjekom, čovjek se preobražava. Preobražava naime i uzdiže svoju sposobnost spoznanja, budući da mu se otvara novi pogled na Boga, na svijet, na čovjeka, na sve postojeće, jer sudjeluje u Kristovu pogledu. Posredstvom teologalnih kreposti - vjere, nade i ljubavi - čovjek se po Kristu sjedinjuje sa samim Bogom, a s njime sjedinjen nalazi se u zajedništvu sa svakim čovjekom i s čitavim stvorenjem. Ako vjera, kao odgovor na Božju objavu koja je ujedno Božje sebedarje, izražava čovjeka u njegovu odnosu na Boga, tada sama vjera postaje kultura, odnosno izraz onoga što čovjek jest i što u sebi nosi u njegovu odnosu prema Drugome. J. Ratzinger s pravom piše da je »sama vjera kultura. Ona ne postoji u golom stanju, kao puka religija. Jednostavno time što ona čovjeku veli tko je on i kako treba započeti bivati čovjekom, vjera stvara kulturu, ona jest kultura«.¹⁸

Kršćanska vjera, osim što nam donosi »teološku antropologiju«, utemeljenu na objavi Krista, savršene slike Božje, dariva nam i »antropološku teologiju« koja u Bogočovjeku pronalazi arhetip svake ljudske stvarnosti. S kršćanske točke gledišta autentično i savršeno kultiviranje čovjeka je kršćanska kultivacija čovjeka koji u Kristu nalazi svoj izvor, uzor i cilj. Naravno da kršćanska kultivacija čovjeka mora voditi računa o svemu onome što je mudro dosegla klasična kultura, pa i druge nekršćanske kulture. Te vrijednosti kršćani mogu i moraju tražiti i usvajati zbog njih samih, bez nepotrebne sakralizacije, budući da sve autentične vrijednosti nužno vode ka Kristu.¹⁹

Sve navedeno susrećemo u spisima Marka Marulića koji predstavlja kršćansku vjeru kao snagu koja jedina može osmisliti i urediti ljudski život. U govoru o vjeri on polazi od onoga što teolozi nazivaju *fides quae creditur*, tj. od onoga što valja vjerovati, a potom na sam čin vjere, *fides qua creditur*. Kao ilustraciju njegova poimanja vjere kao kulture podsjetimo da Marulić svoje najvažnije djelo, *Evangelistar*, otvara riječima koje upućuju na sadržaj kršćanske vjere koji je bitan za uređenje života. Sve drugo kao nužna posljedica razvija se iz ovog prvog, temeljnog:

Prvi je, dakle, korak k blaženstvu u koje se valja uzdati – vjera. Vjerujmo Bogu, vjerujmo Sinu Božjemu i prihvatimo sa suglasnošću i vjerovanjem bez

¹⁸ *Vjera-Istina-Tolerancija*, n. dj., str. 60.

¹⁹ Drugi vatikanski sabor veli da »Kristovo evanđelje stalno obnavlja život i kulturu palog čovjeka, a suzbija i uklanja zablude i zla koje proizlaze iz trajno prijeteće zavodljivosti grijeha. Ono neprestano pročišćava i uzdiže moral narodā. Ono nadzemaljskim darovima iznutra oploduje, učvršćuje, usavršava i u Kristu obnavlja vrline i talente svakog naroda i doba« (*Gaudium et spes*, 58).

dvojbe sve o čemu su nam god Božji ljudi, poučeni Duhom Svetim, ostavili svjedočanstvo o onom što mi nismo vidjeli; to stoga da bismo, udarivši temelj pravoj vjeri, mogli na njemu izgraditi ostale kreposti kojima se steže blažen život....²⁰

U ovom uvodnom odlomku Marulić je sažeo gotovo cjelokupnu kršćansku teologiju i duhovnost. Najprije ukazuje na blaženstvo, taj konačni cilj ljudskog života, koji se ne može postići bez vjere. Time ukazuje na provizornost ljudske zemaljske egzistencije, ali istodobno na dostojanstvo stvorenja određena za besmrtnost. Potom odmah prelazi na središnje otajstvo kršćanstva, a to je otajstvo Presvetoga Trojstva koje je izvor darovane vjere i koje se može spoznati samo darom darovane vjere. Zajedno spominje, premda ih ne imenuje, Pismo i Tradiciju, kao sredstva po kojima imamo pristup onome što je Bog sam o sebi rekao. Vjera, u Marulićevu poimanju, postaje polazište i snaga za življenje. Na njoj se grade ostale kreposti nužne za autentičan ljudski život. Vjera je autentična ako je življena, ako je kultura. Drugim riječima, u ljudski život, u konkretne stvarnosti koje tvore čovjekovu egzistenciju, Marulić unosi Kristovu Radosnu vijest, tj. on svjesno inkulturira evanđelje.

U Marulićevoj misli kršćanska je vjera zapravo identična s kršćanskim naukom koji on ponajprije pronalazi na stranicama Svetoga pisma.²¹ Za njega je kršćanska etika, kako on naziva vjeru ukoliko je okrenuta konkretnom životu, najuzvišenija od svih znanosti, jer jedina može istinski urediti kršćanski život i pomoći čovjeku da postigne svoju konačnu svrhu, vječnu sreću. Budući da kršćanska etika ima svoje porijeklo u Bogu, jedina može jamčiti sigurno ostvarenje ljudskog života na zemlji, a po smrti i život vječni. Tu etiku čovjek ne može živjeti oslonjen na vlastite snage. Maruliću je vlastito iskustvo grešnika i obraćenika dovoljno da posvjedoči kako u kršćanskom životu primat pripada milosti Božjoj. Tu se Marulić predstavlja kao istinski kršćanski humanist, koji računa s dobrotom ljudske naravi, ali zna da je ta narav grijehom ranjena te da joj je potrebna pomoć odozgor. Svojim djelima, svojom kršćanskom etikom, Marulić djelatno sudjeluje u obnovi Katoličke crkve te pripravlja put široj obnovi koja će se dogoditi na Tridentskom koncilu. On se uistinu predstavlja, kako ga je nazvao Ch. Béné, duhovnim učiteljem Europe u krizi.²²

²⁰ Prvo poglavlje prve knjige *Evanđelistara* nosi naslov: *O iskazivanju vjere Bogu*. Marulić naglašava vjeru primarno kao sadržaj koji se ispovijeda (usp. M. M a r u l i ć, *Evanđelistar I*, prir. i prev. B. Glavičić, Književni krug, Split 1985, str. 55).

²¹ Svoju *philosophia Christi* Marulić je najcjelovitije izložio u *Evanđelistaru*. U predgovoru piše: »Odlučio sam zastalno da se ni u čemu ne udaljujem od Zakona ni od Evanđelja, nego da, krećući se širom po prostranstvu i jednoga i drugog Pisma, sa svih strana sakupim što nam se bude činilo većma potrebnim... Ništa strano neće u njih biti uvršteno kako se ne bi činilo da nam je potrebno što tuđe« (*Ev I*, Predgovor, str. 46-47). Ovo »tuđe« odnosi se na općenito nekršćanski nauk, posebno na pretkršćanska filozofska mišljenja.

²² Usp. Ch. B é n é, »Marulić, maître de vie chrétienne dans une Europe en crise«, u: *Colloquia Maruliana IX* (2000), str. 95-114.

2.3. Kultura kao življena vjera ili evangelizacija kulture

Evangelizacija kulture u odnosu na inkulturaciju evanđelja drugo je lice jedne te iste medalje. Ako Marulić unosi kršćansku poruku u ljudski život i njome osvjetljava načela, ciljeve i sredstva autentičnoga ljudskog/kršćanskog življenja, s druge strane, također na svjestan način, on zemaljske/ljudske autonomne vrijednosti privodi evanđelju, tj. nastoji ih evangelizirati. Tako, primjerice, govor o miru, prijateljstvu, obitelji, ljudskom radu, izboru supruge, odgoju djece,²³ tj. o svemu onome što čini dio konkretnog ljudskog života, on tka na način da te stvarnosti osvjetljava Kristovim naukom, tj. da ih evangelizira. Marulić se time predstavlja kao istinski promicatelj kršćanskog humanizma koji je Europi podario identitet što je trajao stoljećima. Kao ogledne primjere njegove evangelizacije kulture kratko ćemo izložiti njegovu misao o čovjeku (*De homine*), o braku (*De matrimonio*) te o miru (*De pace*), budući da je riječ o stvarnostima o kojima ovisi sadašnjost i budućnost Europe.

Marulić, kojem je Sveto pismo najviši od svih autoriteta, polazeći upravo od biblijske objave (usp. *Post* 1,27), govori o čovjeku kao Božjem stvorenju, biću koje je stvoreno na Božju sliku i priliku. Sva druga stvorenja stvorena su poradi čovjeka, krune stvorenja.²⁴ Čovjek je biće koje, u konačnici, pripada Bogu i koje je određeno za vječni suživot s Bogom: »Božje si stvorenje, čovječe, Bogu pripadaš, pa zašto se odvrćaš od onoga čiji si...«²⁵ Premda Marulić ne progovara o ljudskom dostojanstvu na današnji način, očito je da to dostojanstvo drži ukorištenjem u samome Stvoritelju čovjeka.

Na jednome mjestu Marulić donosi klasičnu definiciju čovjeka kao razumne životinje, *animal rationale*,²⁶ te odmah navodi koja je svrha razuma: »Urođen mu je, naime, razum kojim i teži za dobrim i kloni se zla.«²⁷ Dostojanstvo čovjeka, koje svoj izvor nalazi u Stvoritelju, tako je veliko da kršćanstvo poziva na ljubav i prema neprijateljima: »Ljubiti onoga koji te ljubi zakon je prirode, a ljubiti neprijatelja osobina je sinova Božjih i sljedbenika Kristovih.«²⁸ Mrziti čovjeka je

²³ Marulić u *Evanđelistaru*, u 193 poglavlja, izlaže moral i duhovnost za sve osobe svih društvenih i crkvenih staleža.

²⁴ O čovjeku kao slici Božjoj vidi: M. M a r u l i ć, *Evanđelistar* II, Književni krug, Split 1985., /IV, 2/ str. 30. O čovjekovoj stvorenosti vidi: *Ev* II /V, 21/, str. 176; II /VII, 7/, str. 280-281.

²⁵ *Ev* I /I,4/, str. 69.

²⁶ Klasičnu definiciju čovjeka kao *razumne životinje* nalazimo primjerice u djelima sv. Jeronima (usp. *Comm. In Isaiam* I, 2, u: PL 24, 49) te u sličnoj inačici (čovjek kao smrtno razumno biće) kod sv. Augustina (usp. *De civ. Dei*, IX, 13, 3). Ista se definicija čovjeka nalazi i kod rimskih klasičnih pisaca Cicerona (*Acad.* II, 7, 12) i Kvintilijana (*Inst. or.* VII, 3, 15). Budući da je Marulić posjedovao djela te četvorice autora, teško je reći od koga ju je preuzeo (opširnije vidi: M. P a r l o v, *Otajstvo Krista – uzor kršćanskog života prema marku Maruliću*, Književni krug Split - *Marulianum*, Split 2001, str. 162).

²⁷ *Ev* I /III, 4/, str. 271.

zabranjeno. Marulić je jasan: »Tko mrzi čovjeka, mrzi djelo Božje«, a time i samoga Boga.²⁹

Kršćanski postulat ljubavi prema svakom čovjeku značio je silnu humanizaciju svijeta, ne samo u Marulićevo vrijeme nego kroz sva vremena. Marulićeva antropologija nužno postaje kristologija, govor o Kristu, Bogu koji je postao savršeni čovjek, izvor i uzor svakog čovještva. Čovjek će onoliko ostvariti vlastito čovještvo koliko se kroz život bude približio Kristu i idealu koji on predstavlja.

U govoru o braku (*De matrimonio*) Marulić donosi klasičan katolički nauk o braku kao zajednici muškarca i žene koja svoj izvor, kao i čovjek, nalazi u samome Bogu. Ta je zajednica doživotna te je otvorena životu. Riječ je ne samo o naravnoj ljudskoj zajednici nego i sakramentalnoj, milosnoj. Bračna zajednica je slika onog zajedništva koje postoji između Krista i Crkve.³⁰ Premda u bračnoj zajednici Marulić daje prednost muškarcu, ipak upozorava na dostojanstvo žene koja je podložna mužu, kao glavi obitelji, a njoj je u obitelji podložno sve drugo. Ženi pripada poštovanje, ali ona ga treba svojim čednim, razboritim, poštenim, poniznim ponašanjem zaslužiti.

Na kraju, u govoru o miru (*De pace*) Marulić predstavlja mir kao vez ljubavi: »Veza je same ljubavi mir. Oni koji se žele međusobno dugo ljubiti treba da žive složno.« Marulić razlikuje politički, društveni mir, onaj kad oružje šuti, od mira koji dolazi od Boga: »Mir je Božji onaj koji uzajamnom ljubavi veže duše čestitih ljudi, koji od onih koji služe Kristu čini jedno tijelo.«³¹ Ako je mir plod uzajamne ljubavi, on nužno mora biti povezan s Onim tko je Ljubav u sebi i uosobljeni Mir, tj. s Isusom Kristom. »Krist je Bog mira i mir Božji i naš mir«³² veli Marulić. Razmatrajući spomenute Marulićeve riječi, Pasquale Iacobone reče da se tu »nalazimo u srcu istinskog, novog humanizma kojeg žurno i snažno valja predložiti našim suvremenicima: jedinstvo i bratstvo, mir i solidarnost, napredak te društveni i kulturni rast u Kristu imaju svoj trajni izvor, svoju kreativnu i obnoviteljsku snagu, najprikladnije mjesto za iskreni i autentični dijalog. Nova Evangelizacija, inkulturacija evanđelja i evangelizacija kultura svoje središte i žarište imaju u Kristu, živom izvoru novog života, u čijem se otajstvu zrcali i otkriva otajstvo čovjeka«.³³

²⁸ *Ev II /IV, 3/*, str. 34.

²⁹ *Ev II /IV, 4/*, str. 36. Govor o zabrani mržnje Marulić zaključuje sjedinjujući teološki i kristološki temelj ljudskog dostojanstva: »Prema tomu, nikoga se neće smjeti mrziti tko je stvoren na sliku i priliku Božju i tko je otkupljen krvlju Kristovom« (ondje, str. 38).

³⁰ Usp. *Ev II /V, 6/*, str. 125-126.

³¹ *Ev II /IV, 6/*, str. 42.

³² Isto, str. 44.

³³ P. I a c o b o n e, n. dj., str. 487.

3. Zaključak

Sam pojam 'Europa' danas označava više kulturnu i povijesnu stvarnost, a manje točno određeno područje. Europa, kontinent s nejasnim zemljopisnim granicama, ipak je tijekom povijesti izgradila vlastiti identitet, u kojemu je moguće prepoznati susretište grčke filozofske misli, rimske pravne regulative, tj. rimskog pragmatizma i kršćanske poruke. Premda Europa nije svediva na kršćanstvo, ipak je kršćanstvo, zahvaljujući sjedinjenju različitih narodā i kulturā, podarilo Europi njezin identitet koji je trajao stoljećima i kojim se je ona predstavljala ostatku svijeta. Paradoksalno, dok je, s jedne strane, kršćanstvo nudilo i pomagalo ostvarenju jedinstva Europe, istodobno je, s druge, razaralo taj isti identitet. Naime, i u vrijeme ostvarenja srednjovjekovne *societas christiana* Europa nije bila bez ratova između kršćanskih gradova i pokrštenih narodā. Jedinstvo Europe ustvari ostaje ideal kojemu i dandanas teže europski narodi, gotovo kao transcendentni cilj, koji se trajno nalazi ispred i kojemu valja trajno težiti. Suvremena Europa se ubrzano povezuje politički i gospodarski, a istodobno su zamjetni znakovi propadanja europske kulture, koja je stoljećima bila obilježena kršćanstvom. Brojni i ozbiljni mislioci upozoravaju da jedinstvo Europe nije primarno političko-ekonomsko, nego duhovno pitanje. Službeni je stav Crkve (jučer pape Ivana Pavla II. te danas pape Benedikta XVI.) da se jedinstvo Europe može graditi samo na njezinim duhovnim temeljima, uz uvažavanje i zaštitu kultura pojedinih narodā, zaštitu prava obitelji te pojedinca.

U govoru o jedinstvu Europe moguće je povući određene paralele između Europe Marka Marulića i suvremene Europe kao između njegova odnosa prema Europi te odnosa njegovih današnjih sunarodnjaka. U njegovo je vrijeme Europa bila politički i vjerski rastrgana, a započeo je proces ubrzane kulturalne dezintegracije. U takvoj situaciji Marulić se predstavlja kao humanist koji zaziva jedinstvo Europe, ukazujući na njezine transcendentne korijene, tj. na vjeru u Krista kao temelj Europe, a istodobno nastoji kroz inkulturaciju evanđelja i evangelizaciju kulture svjesno pridonijeti tom jedinstvu koje želi i kojega oplakuje. Njegov primjer može biti veoma aktualan i danas, kad su, kako se čini, brojni hrvatski intelektualci izgubili busolu u svom odnosu prema Europi i narodu kojemu barem imenom pripadaju.

Za nas, Marulićeve sunarodnjake, poticaj je i izazov činjenica da je Sveta Stolica, na pragu trećeg tisućljeća, svoj pogled zaustavila na Marku Maruliću te ga uzela kao primjer onoga neprolaznog humanizma koji je izgradio Europu i njezin identitet, a koji ima što reći i danas.